

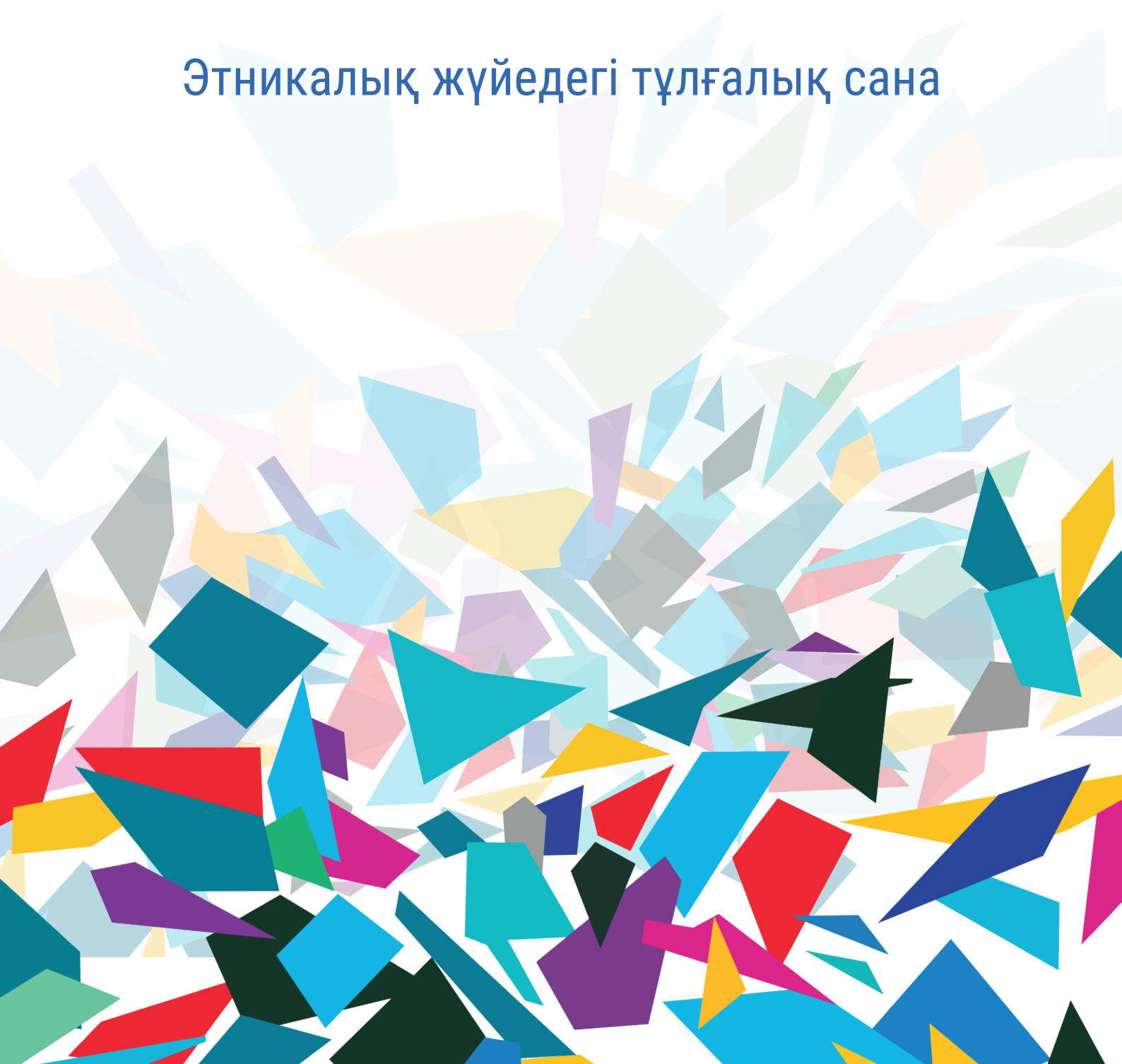
19-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

Этникалық жүйедегі тұлғалық сана

Мақсаты. Бұл дәрісте біз этникалық мәдениеттің қызмет етуіндегі тұлғалардың ролі мен маңызы туралы айтатын боламыз.

Негізгі идеялар

1. «Тарихтағы тұлға ролі жөнінде».

Функционалдық ішкі этникалық қақтығыс және оған негізделген этностың өзін-өзі ұйымдастыру үрдістері қалай жүретінін түсіндіру үшін классикалық түрде «Тарихтағы тұлғаның ролі жөнінде» деп атауға болатын тақырыпты талқылау қажет. Бірақ біз «батырлар» деп кімді атайтындығы туралы емес, өзінің әлеуметтік жағдайы бойынша айналасындағылардан еш айырмашылығы жоқ, бірақ олардың қабылдаған шешімдері халықтың тарихына әсер ететін этностың мүшелері туралы айтатын боламыз. Этникалық жүйенің тұрақтылығы мен ондағы өзгерістер соларға байланысты. Тек осы тақырыпты қарастырғаннан кейін ғана біз этностың өзін-өзі ұйымдастыру механизмі туралы мәселеге ораламыз.

Этникалық мәдениетті бір рет іске қосылған механизм ретінде елестету мүмкін емес. Мәдениеттің бір-бірімен ұқсастығы барлық адамдардың шамамен ақыл ой қабілетінің бірдей болуында, ол ұқсас жағдайларда ұқсас шешімдер қабылдаумен түсіндіріледі. Өртүрлі мәдениеттер арасындағы байланыстардың болуы не болмауы маңызды емес. Мәдениеттің әртүрлі элементтері кезекті тізбек бойынша құрылып, сол не басқа мәдениет дамуының моделін көрсетті. Адамзаттың ерте тарихы бойында мәдениеттің жекелей элементтері арасындағы байланыстың бар екендігі бекітілген, осының нәтижесінде, белгілі бір географиялық кеңістікте және кейін жекелей элементтерінің таралуымен не болмаса Жер шарының басқа аймақтарынан толық кешенімен байқалған мәдени шеңбер жасалды. Мәдениеттің әрбір элементі бір рет қана пайда болды, ал ары қарай әркез белгілі бір мәдени шеңбермен араласты.

Өйткені ғасырлар бойы мәдени тұрақтылар (константтар) жүздеген жылдар бойы жоғалып кетпей, бұрмаланбай ұрпақтан ұрпаққа қалай беріліп отырғанын түсіндіру қиын. Бұл жерде әлбетте, этникалық мәдениеттің ішкі бөлінуінің өзі оның өсіп-өркендеуін қамтамасыз ететіндей болуы тиіс. Этникалық мәдениеттің «энергетикалық» көздері оның сыртында емес, ішінде болуы тиіс. Этностың ішінде, немесе сол не өзге ішкі этникалық топтың ішінде дәстүрлерге қарым-қатынасы этностың басқа мүшелерінен өзге, мәдени дәстүрдің негізгі басымдығын өзіне өзі таңдаған адамдар болуы тиіс. Этностың құндылық бағдарын таңдау үдерісі (ол, өз кезегінде, мәдени тұрақтылықты беру бағытын айқындайды) ешбір адамға тән емес. Таңдауды белгілі бір нақты адамдар, этностың нақты мүшелері арқылы жасалады. Алайда, олар жеке таңдау мүмкіндігіне ие болуы керек, яғни сананың белгілі бір үлгісі, этникалық мәдениет мүшелерінің көпшілігіне қарағанда азырақ детерминацияланған болуы керек. Біз бұл сана үлгісін тұлғалық деп атаймыз.

2. Жеке бастың санасы деп, біз қоғамда аздаған детерминацияланған сана түрін түсінеміз.

Мұндай мәлімдеме тұлғалық сана әлеуметтік емес дегенді білдірмейді. Оның басымдығы әлеуметтік ортамен, Социум қажеттіліктерімен байланысты, сонымен қатар, осы басымдықтардың бір бөлігі қоғамдық және тіпті саяси салаға тікелей қатысты болуы мүмкін. Бірақ бұл жерде әрдайым еркін таңдау қалады, ол сырттай ештеңе алдын ала анықталуы мүмкін емес жеке таңдау. Бұл бір нәрсеге немесе басқа біреуге өзін тұтас ретінде түсінетін тұлғаның қасиеті

Тұлғалық сана-бұл әрбір қадам үшін жауапкершілікті өзіне ала алатын адамға тән шынайылыққа қарым-қатынастың ерекше үлгісі.

Тұлғалық санаға әрбір адам ие бола алады, бірақ шын мәнінде оларға адамдардың аз ғана саны ғана ие болады, өйткені жеке сана тек қана психикада жаңа сапаға жетуді ғана емес, бүкіл психиканың өзгеруін болжайды, және бұл-адамнан ерекше кернеу мен белсенділікті талап ететін ауыр және ерікті процесс, оның «Мен» дейтін кейбір агрессивтілігін айтуға болады. Тұлғалық сананы қалыптастыру адамның психологиялық қорғаныс механизмдерінің қызметін белгілі бір дәрежеде трансформациялау болып табылады.

3. Тұлғалық сана рефлексия мен абстрактілі ойлау қабілетіне байланысты емес.

Тұлғалық сана рефлексия мен абстрактілі ойлау қабілетіне байланысты емес. Ол әлсіз рефлексияланатын

болуы мүмкін. Адам тұлғалық санамен дәстүрлі этникалық мәдениетке сәйкес толық өмір сүре алады, бірақ сыни жағдайда оған тұлғалық деңгейдегі реакция тән болады. Ол дәстүрлі қоғамда маргинал немесе аутсайдер болуы міндетті емес. Бұл тұлғалық сананың болуы немесе болмауы фактісіне байланысты емес, соңғысының басымдығына байланысты. Тұлғалық сананы тасымалдаушы өзінің дәстүрлі қоғамынан саналы түрде шығып, онда саналы түрде қалуы мүмкін, яғни оны өзгерту немесе сақтау үшін.

Тұлғалық санасы дамыған адам дәстүрлі санасы бар адамнан тек тұлға (әрбір адам — жеке тұлға) болғаны үшін ғана емес, бұл тұлға басқаша көрінгендігімен ерекшеленеді. Ол өзін жеке тұлға ретінде таниды (тек жеке тұлға ғана емес). Тұлға бізге берілген сый ретінде, бірақ сонымен қатар міндет ретінде берілген сияқты да көрінеді. Тұлғалық сананы ояту - маңызды, бірақ бұл міндетті шешудегі аралық саты. Ол психологиялық қорғаныс механизмдерінің қызметін қысқа мерзімді тоқтату ретінде шағын шекаралық жағдайлар сериясы арқылы жүреді.

4. Қорғаныс механизмдері адамға оның саналы және бейсаналық тәжірибесін салыстыруға мүмкіндік бермейді.

Осылайша, біздің жағдайда, оның этникалық тұрақтыларының (константасының) трансферлерінің мазмұнын түсінуге кедергі келтіреді және адамның шынайылықты этникалық тұрақтылар (константасының) проекциясымен қабылдауына, яғни оның дәстүрлі этникалық сана-сезіміне ықпал ете отырып қабылдаумен байланыстылығы маңызды болып саналады. Кейбір тыйымдарды, біз түсінбестен, ұстануымыз, біз үшін абсурдтық көрінеді, бірақ біз болжамымыздан бас тартсақ та, сол талаптардан кете алмаймыз.

Алайда, ол адам болғандықтан қорғаныс механизмдерімен бекітілген кедергілер мүлдем өтпейді, сондықтан Құдай тәріздес адам образы тәжірибе іздеуі мүмкін қоғамдық жануар емес, ол оған әлеуметтік тұрғыдан тиесілі сондай дәрежеде, міндетті түрде қажет емес, өйткені, ол қолайсыз, кейде тіпті қауіпті, тіпті оны жойып жіберумен де қорқытуы мүмкін.

Адам өмір сүретін әлемді, үлкен таныс емес орманмен салыстыруды еске түсірейік және төмендегілерге қосып көрейік: кейде адам бәрі бір белгісіздікке қадам, сақтандырусыз, жоғалып кету қаупі болса да осы орманға қадам жасайды. Қауіпсіздік қақпалары кейде ашылады, бұл адамның әлемде мағыналы өмір сүру үшін белсенді, қарқынды және психологиялық тұрғыдан қауіпті іздеудің нәтижесі.

5. Шағын шекаралық жағдайлар ұғымы.

Мұндай шекаралық жағдайлар, санада өзі және өзінің этносы туралы оның бейсаналық кешендерімен анықталатын көзқарасқа қайшы келетін тәжірибеге жол берілгенде туындайды. Бұл тәжірибе адамның қорғаныс механизмдерінің жұмысындағы «іркiлiске» байланысты өзіне ерекше әсер алған жағдайда адам санасына біртіндеп және фрагментті түрде енеді. Мұндай жағдайды кіші шекаралық жағдай деп атаймыз.

Өзін тұлға сезінетін адамның жолы ешқашан біркелкі, тегіс болмайды. Ол адам өміріндегі белгілі бір кезеңдермен, жасырын үдерістерімен, итерістермен, секірулермен, кедір-бұдырмен байланысты. Біз, адам өмірінде өзіндік жауапкершілігі бар тұлғаның сана-сезімінің қалыптасуымен адамның ішкі жолының әртүрлі сатыларын ажырататын және осы нақты адамның жеке басының қалыптасуын сипаттайтын бірнеше бұрылыс сәттерін кездестіреміз.

Мен мұндай секірулерді шағын шекара жағдайлары деп атаймын. Термин шынымен қызықты. Шекаралық жағдай жиі соққымен, үмітсіздікпен, қайтыс болу тәжірибесімен байланысты. Дегенмен, бұл міндетті емес.

6. Біздің бақылауымыз бойынша, шекарадағы шағын жағдай әрдайым рухани күйзеліспен, қызуқандылықтың шиыршықтануымен байланысты емес.

Адамның осындай кіші шекара жағдайындағы күйі бүкіл әлемнің жойылып кетуіне әкелмейді. Егер кішкене нәрсе қираса да, бұл сол кішкенең өзі адамның жанына қатысты. Кіші шекаралық жағдай – бұл жаңа тәжірибені қабылдау болып табылады. Кіші шекаралық жағдайлардың сериясы, тұлғалық сананың қалыптасу үдерісін барлық адамдар бастан кешіру мүмкін, бірақ іс жүзінде бұл тек бірнешеумен ғана болады. Біздің дәуірімізде оны тасымалдаушылар басқа елдерден гөрі жиірек кездеседі. Осы жерде айта кету керек, мұндай жағдайға адамдардың ұшырауы қоғамдағы әртүрлі экономикалық, әлеуметтік-саяси, т.б. салалардағы келеңсіздік әсерінен деуге болады. С. Лурьенің біздің дәуірімізде басқа елдерге қарағанда жиірек дегені осыны меңзейді. Адам кейде өзі жасырына жүріп, ынғайсыздыққа әкелетін зұлымдық

орын алған әлемнен бас тартып, ішкі толқынын басып «жақсартылған» өмірге қарай бағытталады. Кіші шекаралық жағдай-бұл адамға міндетті емес, тіпті ыңғайсыз, мүмкін, қауіпті әлеуметтік болмысқа тиесілі кейбір тәжірибені іздеу болып табылады. Бұл тәжірибені іздеу бұзылуға әкелуі мүмкін. Не адамда тұлғалық сананың қалыптасуына әкелуі мүмкін.

7. Тұлғалық сананың тасымалдаушылары қоғамда ерекше функцияға ие.

Бұл шектеулі шекаралық жағдайлардың нәтижесінде адам әрқашан әлеуметтендіру үдерісіне енгізілген нормалар мен тыйымдарды сақтаудан бас тартады дегенді білдірмейді. Бұл нормалар тек күмәнге ұшырайды, не күмәнға ұшырауы мүмкін сұрақ ретінде қарастырылады. Дәстүрлі этникалық сананы тасымалдаушылардың көпшілігі үшін, әсіресе тамыры жайылған дәстүрлі қоғамда, сана қатал құрылымдалған, бір-бірімен және осы қоғамның барлық мүшелері үшін белгілі бір түрде байланысқан мәдени басымдықтар анықталған (Сондықтан да қоғам қалыпты және дәстүрлі, алдын-ала анықталған. Дәстүрлі сана түрі, мысалы, шаруалар үшін шаруалар қоғамы-әлемі тән).

8. Дәстүрлі сананың ыдырауы кезінде оның бұрынғы тасымалдаушыларында псевдо-дәстүрлі сана қалыптасады.

Дәстүрлі сана-сезімнің бұзылуымен оның бұрынғы тасымалдаушыларында псевдо-дәстүрлі сана қалыптасады, ол туралы біз алда әңгімелейтін боламыз. (Мұндай сана, мысалы, большевиктер төңкерісі нәтижесінде қоғамдағы дәстүрлі институттардың құлауынан кейін көбірек айтылды).

Бұл нормалар ішінара өзара байланысты, ішінара кездейсоқ ішкі ережелер мен тыйымдар жиынтығы ретінде пайда болады. Адамның кейбір «мен -ерекше» деп санауы, дәстүрлі сана қағидаларынан бастау алады, басқа талаптар - бұл жәй, азды-көпті деңгейдегі ішкі ұрандар, яғни өзгеруі мүмкін, және бір-бірімен нашар үйлесетін талаптар. Бұл дағдарыс дәуірінің өнімі.

Жеке сананың тасымалдаушысында оның бейсаналық құрылымдарында ақыл ой мәдениеті мен әлеуметтік басымдықтары оқшауланып, бұзылмаған, бірақ оның «мені» бақылауға алынады. Алайда олар міндетті түрде танылмайды. Бұл мүмкін емес және оған қажеттілік жоқ: «мен -нің» әлеуметтік және мәдени басымдықтары мүлдем танылмауы мүмкін.

Біз тұлғалық сана тасымалдаушысы тандаған құндылық жүйесі шынымен де жақсы болатынын дәлелдей алмаймыз. Адам табиғатынан жақсы, оған тек құртатын және зиянды адасулар кешендерінен босандық өзі жеткілікті. Тұлға санасының түрлі өкілдерінің басымдықтары әртүрлі. Олардың әрқайсысы өз басымдықтары үшін жауапты.

9. Дәстүрлі қоғам ішіндегі тұлғалық сананы тасымалдаушылардың рөлі.

Дәстүрлі қоғам ішіндегі тұлғалық сананың тасымалдаушылары оның құндылық бағдарларына әсер етіп, трансфер объектілерін алдын ала анықтайды. Оның үстіне, әлемнің этикалық құрылымын-құраушы элементтері ететін, этностың дәстүрлі сана-сезіміндегі трансфер нысандарының мағыналық маңыздылығы, бұл жағдайда өздерінің тікелей тәжірибесінің жемісі ретіндегі нақты адамдар үшін ерекше мәнді тұлғалық маңызы бар.

Дәстүрлі қоғамның басқа мүшелері олардың артынан ереді және олардың құндылық бағдарын қабылдайды, өйткені әрдайым мәдени тұрақтылармен (соңғысы, біз байқағандай, пәндік тәжірибе емес, олар тәжірибе қабылдау түрі) бір тізбекте. Құндылық басымдықтары әлемнің тұтас және іштей келісілген сипаты ретінде мәдени тұрақтылармен бір тізбекте қабылданады. Бірақ бұл процесс екі жақты. Тұлғалық сананың тасымалдаушысы дәстүрлі қоғамда қалып отырғандықтан, ол этникалық мәдениетке тән үйлестіруші жүйені қабылдайды, мәдени тұрақтылар, қарсы жағдайда берілген этникалық мәдениет мүшелері үшін (ол дағдарыс кездерінде де жиі кездесетін) жат болады. Ол мәдениет тұрақтыларына (әрекет ету әдісі ретінде) және құндылықты бағдарлауға (әрекет ету мақсаты ретінде) өзінің жеке тұлғасы арқылы, екеуінің тазалығы мен қарқындылығын сақтауды қолдайды.

Осылайша, этнос өмірінің барлық кезеңінде оның кейбір тұрғындары үшін өз халқымен байланыста болу, халықтың құндылық бағдарын өзгерту немесе қолдау тәсілі болатындықтан «орталық зона» мәдениетінің тұтастығын қолдайды. Адамдар өздерінің ішкі тәжірибесіне сәйкес келетін этикалық нормалар мен құндылықтарды қабылдауы үшін, олар әлемді көрудің этникалық дәстүрлі әдісін қабылдайтынын айтуға болады. Бірақ бұл жерде нақтылай кетсек, бұл үдеріс тұлғалық сананы тасымалдаушыларда көбіне

көрінбейді және түсінілмейді, өз бетінше өтеді. Сонымен қатар, әрбір дәстүрлі қоғамда жеке сананың тасымалдаушылары өздерінің «экологиялық орнын» және өздерінің ерекше функциялары бар, сырттай көрінбесе де, аяғында кеңесшілер қызметі бар.

Дәстүрлі мәдениет ішіндегі және тұлғалық сана мәдениетіндегі арақатынас туралы бірнеше сөз айтуға болады. Соңғысы, біріншіні түзеткендей болады, құндылықты бағдарлау тұрақтылығын ұстайды және тәжірибе саясатында оны жүзеге асырудың дәйектілігін сақтайды. Бұл әлем сипатының тұтастығын сақтау үшін қажет. Біз, этностың мәдениетінің тақырыбы әдетте бір-бірінен бөлініп, белгілі бір түсініктер жиынтығы ретінде әрекет ететінін айтқанбыз. Бұл, бір жағынан, функционалдық мәдениетаралық қақтығыс арқылы халық кейбір әрекетті орындайды, сол не басқа «саясатты» іздейді, ал екінші жағынан, оларды халықтың мәдени тұрақтыларына танымал ету және бейімдеу арқылы бастапқы құнды басымдықтарды бірте-бірте жеңілдетеді.

10. Дәстүрдің тұтастығын, әлемнің этникалық сипатын қолдау жеке индивидтердің міндеті болып табылады.

Дәстүрлі мәдениеттің өзгермейтіндігін қолдау нақты индивидтердің, тұлғалардың белсенділігіне байланысты, олар үшін халықтың құндылық басымдықтары өздерінің жеке басымдықтары болып саналады. Прогрессивті жеңілденуден дәстүрлі мәдениетті ұстай отырып, бұл адамдар этникааралық өзара іс-қимылдың қалыптасқан моделін (функционалдық ішкіэтникалық қақтығыс) іске асыруға мүмкіндік береді. Соңғысы, жалпыланған мәдени сценарийге негізделген бола отырып, мәдени тұрақтыларды (константтарды) қайта-қайта жандандырады.

Осылайша, бәрі бастан аяқ бұрылады: дәстүрлі сананың тұтастығын сақтау ұжымның мәселесі емес, керісінше, ұжымның өмірінде құнды емес этникалық тұрақтылар маңызды. Әлемнің этникалық сипатындағы дәстүрдің тұтастығын сақтау, - бұл жекелей адамдардың міндеті.

Этностың дәстүрлі санасы тұрақты білім болып табылмайды. Бұл, атап айтқанда, этностың өмір сүру жағдайларының өзгеруі кезінде оның бейімделу қасиеттерінің де өзгеруімен байланысты. Уақыт өткен сайын этностың дәстүрлі санасының дисфункциясы жүруі мүмкін. Сондықтан дәстүрлі қоғам ішінде жинақталған кернеуді босату механизмі, яғни ол қайталанатын кезеңдерде көрінеді. Сол кезде тұлғалық сананың тасымалдаушылары бастапқы байланыстарды еске алуы мүмкін, қайшылықтар кезеңіндегі адасушылық жүйеге өзінің бастапқы күйіне оралу мүмкіндігін береді.

Содан кейін қалыпты тасымалдау процесі қалпына келтіріледі. Келесі лекцияда біз этникалық санаға тән құбылыстар туралы ол қаншалықты қисынсыз және оны қалай жеңе алатындығын көреміз.

Негізгі терминдер: Ішкіэтникалық жанжал, этностың өзін-өзі ұйымдастыруы, мәдени дәстүр басымдығы, құндылық бағдары, сананың тұлғалық түрі, шағын шекаралық жағдайлар, жалған-дәстүрлі сана, кеңесшілер функциясы, аласапыран.

Дәрістер тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.
5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.
6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований

- культуры. СПб.: Университетская книга.
10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
 11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: АCADEMIA XXI.
 12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
 13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
 14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
 15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
 16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.
 17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
 18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
 19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО «Алетейя».
 20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
 21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
 22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
 23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // Общественные науки и современность. № 2.
 24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
 25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // Этнология в США и Канаде. М.: Наука.
 26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // Советская этнография. № 2.
 27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
 28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
 29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
 30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.
 31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: «Мецниереба».
 32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
 33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
 34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
 35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // Советская этнография. № 2.
 36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
 37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
 38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // Неприкосновенный запас. № 6.
 39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».
 40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia.su/3x6f1f.html>
 41. Barrett S. (1984) The Rebirth of Anthropological Theory. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.
 42. Bock Ph.K. (1980) Continuities in Psychological Anthropology. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
 43. Boesch E. (1991) Symbolic Action Theory and Cultural Psychology. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris, Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
 44. Benedict R. (1934) Patterns of Culture. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.

45. Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
46. D'Andrade R. (1995) The Development of Cognitive Anthropology. New York: Cambridge University Press.
47. D'Andrade R. (1992) Cognitive Anthropology. In: New Direction in Psychological Anthropology. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
48. D'Andrade R. (1992) Schemas and Motivation. In: D'Andrade R., Strauss C. (eds). Human Motive and Culture Models. Cambridge: Cambridge University Press.
49. D'Andrade, R. (1984) Cultural Meaning Systems. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
50. D'Andrade R. (1981) The Culture Part of Cognition // Cognitive Science. № 5.
51. Dubois C. (1944) The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island. Minneapolis: University Minnesota Press.
52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) National Character and National Stereotypes: Confluence. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
53. Eisenstadt Sh. (2006) The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity. Brill.
54. Eisenstadt Sh. (2004) The Civilizational Dimension of Modernity (англ.) In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) Rethinking Civilizational Analysis. Sage Publication Ltd.
55. Eisenstadt Sh. (1992) Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // International Social Science Journal. Vol. 44. № 133.
56. Eisenstadt Sh. (1973) Tradition, Change, and Modernity. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
57. Ewing K. (1992) Is Psychoanalysis relevant for Anthropology. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) New Direction in Psychological Anthropology. Cambridge University Press.
58. Geertz C. (1984) "From the native's point of view". On the Nature of anthropological Understanding. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
59. Harkness S. (1992) Human Development in Psychological Anthropology, In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) New Direction in Psychological Anthropology. Cambridge University Press.
60. Holland D. (1992) The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
61. Human Motive and Culture Models. (1992) D'Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.
62. Jahoda G. (1981) Psychology and Anthropology. A Psychological Perspective. L., NY etc: Academic Press.
63. Inkeles A. (1997) National character. Transaction Publishers.
64. Inkeles A., Levinson D. (1969) National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). The Handbook of Social Psychology. Vol. IV. Massachusetts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
65. Kardiner A., Lipton R. (1945) The Individual and His Society. New York: Columbia University Press.
66. LeVine R. A. (1984) Properties of Culture. An Ethnographic View. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
67. Lourie S. V. (2017) The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology. Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences V. 10, № 7.
68. Lourie S. V. (2016) Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural constants and implicit generalized cultural script) // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. V. 9, № 4.
69. Markarian E.S. (1992) Tradition as an Object of System Study // World Futures. V. 34.
70. Markarian E.S. (1998) Capacity for World Strategic Management. Yerevan: Gitutgun.
71. Mead M. (1959) An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict. — Boston: Houghton Mifflin Company.
72. Miller J. (1993) Theory of Developmental Psychology. NY: Freeman.

73. Nelson K. (1981) Cognition in a Script Frammework. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) Social Cognitive Development. Cambridge: Cambridge University Press.
74. New direction in Psychological Anthropology. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
75. Norman D. (1975) Explorations in cognition. San Francisco: Freeman.
76. Redfield R. (1956) Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation. Chicago.
77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy // American Anthropologist. № 88.
78. Rouce A.P. (1982) Ethnic Identity: Strategies of Deversity. Bloomington.
79. Schwartz Th. (1992) Anthropology and Psychology. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
80. Schwartz Th. (1989) The Structure of National Cultures. In: Funke P. (ed.) Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective. Tubengen: Gunter NarrVerlal.
81. Schwartz Th. (1978) Where is the culture? In: Spindler G (ed.) The Making of Psycholodgical Anthropology. Berkeley: University of California Press.
82. Shils E. (1961) Centre and Periphery // Polanyi M.(ed.). The Logic of Personal Knowledge: Essays. London: Routledge & Kegan Paul.
83. Shils E. (1981) Tradition. London; Boston.
84. Shore B. (1991) Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition. // American Anthropologist. Vol. 93, No 1, March
85. Shweder R. (1991) Thinking Through Cultures. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
86. Shweder R. (1990) Cultural psychology – What is it? In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) Cultural psychology: Essays on comparative human development, New York: Cambridge University Press.
87. Shweder R. (1984) Anthropology’s Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There’s more to Thinking than Reason and Evidence. In: ShwederR., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
88. Simon H. (1981) Sciences of the artificial. Cambridge. MA: MIT Press.
89. Skinner Q. (1985) The Return of Grand Theory in the Human Sciences. Cambridge University Press.
90. Spiro M. (1984) Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
91. The Making of Psycholodgical Anthropology. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.
92. White G., Lutz C. (1992) Intriduction. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
93. White G. (1992) Ethnopsychology. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
94. Wartofsky, M. (1979) Models Representation And The Scientific Understanding. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.